

УДК 330.1:316

А.С. АФОНІН, доктор економічних наук, професор
Вінницького фінансово-економічного університету

ЯК СТВОРИТИ ЯСНУ ПРАКТИЧНУ МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ?

Розглядається проблема створення чіткої, ясної, спрямованої на практичне застосування моделі соціальної ринкової економіки. Пропонується використовувати метод контент-аналізу книг та аналітичних праць відомих економістів зі значним досвідом господарської і політичної діяльності з розвинутих країн із соціальною ринковою економікою. Надаються деякі результати контент-аналізу праці Алена Гринспана «Ega zawirowań» з точки зору його бачення фундаментів сучасного американського капіталізму.

Ключові слова: соціальна ринкова економіка, трансформація, контент-аналіз в економічних дослідженнях, моделювання соціально-економічних систем.

Постановка проблеми. Проблема ринкових перетворень у напрямі і на за-садах соціальної ринкової економіки є спільною для більшості постсоціалістичних країн, у тому числі для України, Росії, Польщі, Чехії та ін. Відповідні трансформації потребують ясного системного бачення і розуміння кінцевої мети, моделі нового суспільства і нового господарства, які рівною мірою забезпечують не тільки економічну ефективність господарювання, але також добробут і соціальний захист громадян. На жаль, у сучасних економічних, соціальних, політичних програмах, у звітах з наукових досліджень, наукових працях не запропоновано ясної, чіткої моделі соціальної ринкової економіки, яка була б пристосована для практичного використання. Склалася ситуація, коли кількість досліджень та наукових праць і інформації, що постійно і швидко зростає, не перетворюється в практичні проекти, стратегії і соціальні інновації. Тому необхідно знайти шляхи і прискорити опрацювання і втілення в практику національних моделей соціальної ринкової економіки або їх головних елементів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Побудувати ясну і зрозумілу модель соціальної ринкової економіки для практичного використання в конкретній

країні непросто. Нагромаджено десятки монографічних праць, підручників, тисячі статей. До основних слід віднести праці провідних економістів-науковців і політиків, авторів соціально-ринкових трансформацій у повоєнній Німеччині Л. Ерхарда і А. Мюллера-Армака та їхніх співвітчизників Ф. Бема, В. Ойкена, Г. Ламперта і А. Боссерта, О. Шлехта. У Польщі поважні дослідження виконали Е. Мончинська, Г. Колодко, Т. Качмарек, П. Пишь, Р. Козловский, Е. Хауснер, С. Мазур, А. Пасут. Серед російських економістів слід назвати В. Гутнік, Р. Нуресва, С. Слезінгера, Т. Сидоріну, Г. Явлінсько-го та ін. Вітчизняні економісти також приділяють багато уваги вирішенню теоретичних проблем соціальної ринкової економіки. Це, зокрема, В. Геєць, А. Чухно, В. Удовіченко, В. Дементьев А. Деркач, В. Волинський та І. Тодріна, В. Скуратівський, О. Кратт, О. Палій та ін.

Праці згаданих учених є суттєвим внеском у теорію та методологію дослідження моделей соціальної ринкової економіки. Проте питання створення певних практичних моделей для використання в конкретних країнах, наприклад в Україні чи Польщі або інших країнах та регіонах, не досліджувалося.

Метою статті є спроба визначити головні складові елементи типової практичної моделі соціальної ринкової економіки з урахуванням досвіду Польщі і використанням результатів контент-аналізу праці Алена Гринспана «Era zawirowań».

Результати дослідження. Виконаний аналіз свідчить, що впроваджені в більшості постсоціалістичних країн суспільні та економічні трансформації часто залишаються малоефективними. Головна причина, видається, не в тому, що бракує вагомих наукових досліджень, а у відсутності передумов і механізмів трансформації і політичної волі влади послідовно впроваджувати результати досліджень і накопичені знання в практику. Найважливішим, на нашу думку, є відсутність у певних країнах послідовної політики влади щодо побудови соціальної ринкової економіки. Друга, не менш важлива, причина – це відсутність розуміння підстав соціальної ринкової економіки з боку громадян, недостатня їхня участь і активність у реалізації відповідних змін. «Важливим є щоб економічна політика була зрозуміла громадянам, а політики зуміли переконати людей в її правильності. Необхідно, щоб політика була послідовною, відкритою і чесною». Таким є підсумковий висновок російських економістів у питанні концепції і перспектив використання досвіду побудови соціальної ринкової економіки в Німеччині [1, с. 323].

Вимагає замислитись і той факт, що в Німеччині одна з основних праць із соціальної ринкової економіки авторства Г. Ламперта і А. Боссерта «Економічний і соціальний порядок Федеративної Республіки Німеччина в рамках Європейського Союзу» витримала в період ще до 2001 р. 14 видань [2, с. 16].

Конкретним прикладом та уроком для України може бути і Польща, де була і є досить висока активність економістів і науковців у справі дослідження проблеми соціальної ринкової економіки. У Польщі ще 1990 р. розгорнулася наукова дискусія на тему соціально-ринкових трансформацій. Вона активно тривала в 1995–2003 рр. у рамках проблеми

«Суспільно-економічна система Польщі: Який капіталізм?» і не привела до ясної відповіді та конкретних практичних висновків чи дій або змін [3]. І це незважаючи на те, що навіть у Конституції Польщі (ст. 20) записано: «Соціальна ринкова економіка ґрунтується на свободі господарської діяльності, діалозі, співпраці соціальних партнерів, становить основу господарського укладу Республіки Польщі» [4].

Останніми роками в Польщі також надруковано значну кількість цікавих праць, наприклад, авторства групи авторів під редакцією Павла Козловського, де проаналізовано більш як 20-річний досвід суспільних і господарських трансформацій [5]. У цьому та інших сучасних дослідженнях визнається, що в Польщі і сьогодні не створено своєї національної концепції соціальної ринкової економіки як певного документа (опрацювання) чи як ясного і зрозумілого для польського народу бачення соціальних і економічних трансформацій. Більше того, відомі польські науковці визнають, що соціальна ринкова економіка залишається на папері. Професор Е. Мончиньска, голова Польського Товариства Економістів, взагалі говорить про деморалізуючу гіпокризію Конституції [6, с. 125]. Одна з причин полягає в тому, що записана в Конституції Республіки Польща теза про соціальну ринкову економіку не пропагується активно в суспільстві, не була конкретизована у відповідних програмах, залишається незрозумілою і розмитою.

Ситуація в Україні є ще більш невизначеною, навіть критичною, і дає підстави сумніватися, чи дійсно влада в Україні має на меті побудувати в країні соціальну ринкову економіку. Виконано достатню кількість наукових праць і досліджень, але результати не дозволяють і сьогодні створити сталу чітку концепцію соціально-ринкових трансформацій. Розроблене Інститутом Реформ за підтримки представництва Фонду імені Конрада Аденауера в Україні видання «Соціальна ринкова економіка: основні орієнтири для України» [2] не отримало підтримки ані влади, ані суспільства, ані громадян.

Програмовий документ «Новий курс: реформи в Україні 2010–2015. Національна доповідь» [7] так само не став підставою для послідовних трансформацій у напрямі втілення в країні моделі чи навіть базових принципів соціальної ринкової економіки.

З певністю можна стверджувати, що економічна наука також винна в тому, що не тільки Польща, але й інші постсоціалістичні країни, в тому числі й Україна, не мають власних національних моделей соціальних ринкових економік, ясних цілей і орієнтирів суспільних і господарчих трансформацій. Образи цих моделей залишаються нечіткими, розмитими і не пристосовані до практичного використання. Домінують фундаментальні та теоретичні дослідження, а практичних розробок не вистачає. Тут доцільно навести думку одного із сучасних економістів чеха Томаша Седлячека, який переконаний, що сьогоднішня «...економіка втрачається в собі і розпочинає ігнорувати інші сторони життя..., навіть саму економіку. І є природним, – пише автор, – що з'явився крик «життя є в іншому місці» [8, с. 337].

Розробляючи національні моделі соціальних ринкових економік, не можна забувати, що поважні системні та інституціональні зміни потребують від людей спільного ясного бачення і розуміння цілей і засад трансформаційних змін, тобто комплексного бачення в суспільстві майбутнього суспільно-господарчого укладу країни. Тому є потреба ідентифікувати, чітко комплексно описати, і, головне, пристосувати до умов української (а у Польщі – польської) економіки та ментальності певну конкретну модель соціальної ринкової економіки (чи цивілізованого капіталізму), яка вже перевірена життям. То має бути модель, яка могла би стати спільним народним баченням майбутнього країни, спільною для всього народу метою практичних дій і трансформацій, а не тільки як теоретична концепція чи тема для наукових дискусій.

Можна діяти по-різному: продовжувати старі і розпочинати нові економічні та соціологічні дослідження, краще сис-

темні; проводити дослідження типу форсайт (foresight); системно вивчати та аналізувати практичний досвід розвинутих країн з ефективним ринком. У ситуації для України чи Польщі можна спробувати використати контент-аналіз певної системної праці (книги, монографії), написаної досвідченою відомою особою, фахівцем-економістом, який довгий час працював у розвинутій країні. Така людина розуміє теорію і практику капіталізму і ринкової економіки, і її можна з певністю вважати за експерта з ринкової економіки і соціальних проблем.

Незаперечним джерелом знання про сучасний розвинутий капіталізм, а отже, і про соціальну ринкову економіку, а також потужним джерелом натхнення його творчого пізнання може бути бачення Алена Гринспана та його праця «Era zawirowań» [9]. А. Гринспан за фахом економіст, доктор економічних наук, у 1987–2006 рр. був керуючим Ради Центрального Банку Америки (Федеральної резервної системи США); очолював Раду радників Президента США Джорджа Форда; був головою Народного Товариства Економістів Бізнесу і Конференції Економістів Бізнесу США. Сам автор «Era zawirowań» визнає, що «все життя займався вільною економікою» [9, с. 147]; цю систему «знає найкраще» [9, с. 143]; він прагнув «отримати більш комплексний образ» економіки [9, с. 13]. Такий образ, на думку автора, він опрацював і описав у другій частині своєї праці як концептуальну «форму нової глобальної економіки» [9, с. 18].

Виконане нами з використанням елементів контент-аналізу дослідження праці «Era zawirowań» дозволяє стверджувати, що в розумінні А. Гринспана до фундаментальних засад ринкового капіталізму (будемо вважати і соціальної ринкової економіки) належать такі риси та елементи (у дужках наведено вибрані сторінки праці «Era zawirowań»[9]):

1. Вільні ринки і конкуренція [с. 24, 64, 104, 148, 150, 161, 163, 282, 294].
2. Демократія [с. 64, 367].

3. Верховенство права [с. 64, 161, 209, 288, 289, 290, 295, 323, 367, 371].

4. Право власності [с. 161, 162, 144, 284, 288, 323, 371, 433, 434].

5. Державна регуляція економіки [с. 71, 284, 285, 290, 313, 411, 419, 480].

6. Відповідна, адекватна до вимог ринку, культура [с. 21, 64, 71, 152, 153, 161, 285, 209, 300-317, 323, 325, 372].

7. Схильність, готовність до ризику [с. 161, 209, 216, 290, 308, 408].

8. Суспільна підтримка капіталізму [с. 162, 166, 204, 443, 563] (автор не говорить «суспільний солідаризм», але те можна розуміти і так).

9. Соціальний захист [с. 457–471].

10. Висока моральність людей, їхня відповідальна поведінка [с. 24, 25, 69, 71, 75, 76, 129, 161, 207, 224, 242, 307, 382, 407, 409, 429, 519, 560].

11. Мінімальні корупція і злочинність [с. 35, 136, 146, 209, 217, 257].

12. Взаємна довіра і висока репутація [с. 86, 162, 144, 289, 290, 313, 383, 545].

13. Справедливість поділу доходу [с. 18, 26, 337, 345, 443, 455, 522, 562].

14. Відсутність економічного популізму [с. 345, 375–382].

15. Достовірність інформації, старанна бухгалтерія [с. 482].

Безумовно, різні дослідники можуть прочитати і зрозуміти «Ega zawłgowań» дещо в інший спосіб. Але не можна сумніватися, що старанний та чесний дослідник погодиться, що більшу частину наведених рис (елементів) можна в їх сукупності розуміти і визначати як ядро концепції соціальної ринкової економіки. До таких передусім належать верховенство права; мінімальні корупція і злочинність; державна регуляція економіки; відповідна, адекватна до вимог ринку культура; соціальна підтримка капіталізму; соціальний захист; висока моральність людей, їхня відповідальна поведінка; взаємна довіра і висока репутація; справедливість поділу доходу.

Читаючи А. Гринспана, не можна не побачити, що автор розуміє капіталізм системно, а навіть полісистемно, намагається описати його цілісно, охопити всі

його головні аспекти. Гринспан використовує методологію полісистемного підходу. Така методологія вимагає комплексного охоплення основних чинників явища, що аналізується; здійснення міждисциплінарного аналізу і виявлення інтеграційної цілісності; визнання того, що центральною, головною складовою економічних систем є людина, якості і поведінка якої визначають поведінку та ефективність усіх систем більш високого рівня, до яких вона входить. При полісистемному підході об'єкт, що аналізується, має бути взято відразу як ціле. Розгляд частин потребує знання природи цілого, хоча б гіпотетично, коли загальна картина укладається не з окремих зв'язків і відносин, а розвивається з розпливчастого, нечіткого загального контуру. Зазначена методологія заслуговує на більш широке розповсюдження і застосування в Україні.

Кожний з перелічених елементів складових наведеної вище моделі потребує спеціальної уваги. Коротко обговоримо один із них – «висока моральність людей, їхня відповідальна поведінка», яка багато в чому детермінує інші складові та ефективність соціальної ринкової економіки в цілому. Цей елемент є ясний та зрозумілий, але, на жаль, в реальному житті забезпечується далеко не завжди і не всюди. Мало що змінилося і в останні роки, коли багато стали говорити про соціальну відповідальність. Правильно говорять, що люди псують ринок.

У економічних працях визнається, але слабо досліджується вплив духовних і моральних якостей людей на функціонування ринку, соціальних та виробничих систем. Рідко підкреслюється, що ринок є тим більш досконалим і тим краще функціонує, чим більше учасників ринку мають високі духовно-моральні якості. Одним з перших на цю проблему звернув увагу А. Сміт, відомий в усьому світі як автор «Дослідження про природу і причини багатства народів», яке вперше побачило світ у 1776 р. [10]. Але майже ніхто не звернув і не звертає уваги на те, що майже за 17 років до цього в 1759 р. було надруковано інше не менш цікаве і

важливе його дослідження – «Теорія моральних почуттів» [11]. Це дослідження А. Сміта звичайно розглядається окремо від «Багатства народів» і розцінюється як певна концепція моралі. Такий погляд можна окреслити як спрощення і досить шкідливе непорозуміння.

Зіставляючи «Теорію моральних почуттів» і «Багатство народів», не можна не бачити, що А. Сміт визнавав пріоритет моральних цінностей перед суцільно економічними, підкреслював провідну роль моралі в системі суспільних відносин. В іншому разі з-під пера геніального економіста не вийшла б спочатку «Теорія моральних почуттів», а вже потім «Багатство народів». Засновник теорії ринку розумів, що ринок як механізм збагачення народів забезпечує досягнення цієї мети лише за умови досконалості самого народу, людей, розвитку їхніх моральних та інших якостей.

Розбудова ринку є важливим але не головним і не єдиним завданням стратегії та політики в справі формування в країні соціальної ринкової економіки. Завдання це має перспективу бути реалізованим лише за умови, що самі учасники ринкових та соціальних відносин досягли певних висот у своєму розвитку, і що всі інші елементи національної моделі соціальної економіки реалізуються послідовно і системно.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи дослідження, необхідно підкреслити таке:

1. Економісти не повинні обмежуватися тільки аналізом суті соціальних ринкових економік. Не менш важливою є проблема розробки національних практичних моделей соціальних економік; визначення конкретних шляхів їх втілення в життя; розуміння перешкод, що стоять перед суспільством, владою, підприємцями та громадянами на тому шляху.

2. Економісти та політики не можуть забувати, що поважні системні та інституціональні зміни потребують формування у людей спільного ясного бачення майбутнього суспільства, спільних цілей, солідарності, відповідної культури і багато

чого іншого. Тому є потреба поважно вивчити та зрозуміти шляхи побудови (становлення) та головні елементи і підстави функціонування найкращих соціальних економік розвинутих країн світу та пристосувати їх до умов України (Польщі, Чехії, інших країн).

3. Необхідним є створення Європейської мережі національних науково-практичних центрів з проблем становлення соціальних ринкових економік. Розроблені в таких центрах моделі, відповідні знання та інформацію необхідно послідовно і наполегливо пропагувати і розповсюджувати в суспільстві.

4. Потрібне широке вивчення у вищих навчальних закладах праць німецьких економістів та досвідчених економістів-практиків інших розвинутих країн про передумови, засади та шляхи побудови соціальних ринкових економік. Корисною може бути методологія контент-аналізу.

Усі ці завдання можуть стати довгостроковою спільною метою українських і польських економістів із залученням науковців з інших країн. Це буде сприяти розвитку всебічних стосунків України і Польщі та України і Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Социальное рыночное хозяйство: концепция, практический опыт и перспективы применения в России / под ред. Р.М. Нуреева. – М.: Издательский дом ГУ-ВШЭ, 2007. – 323 с.

2. Соціальна ринкова економіка: основні орієнтири для України / за ред. проф. Р. Клапгама. – Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, Інститут Реформ. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://kas.de/db.../7_dokument_dok_pdf_2677_1.pdf.

3. Polski ustrój społeczno-gospodarczy. Jaki kapitalizm? / Red. Jan Muzel i in. // Raport nr. 22. – Warszawa: Rada strategii społeczno-gospodarczej przy Radzie Ministrów, 2003. – 285 s.

4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. // Dz.U. z 1997 r. – Nr 78. – Poz. 483.

5. Dwudziestolecie polskich przemian. Konserwatywna modernizacja / Red. Paweł Kozłowski. – Warszawa: INE PAN, 2011. – 247 s.
6. Maćzyńska E. Demoralizująca hipokryzja Konstytucji / E. Maćzyńska // Studia Ekohomiczne. Economic Studies. – 2012. – Nr 1 (LXXII). – С. 125–129.
7. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за гол. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
8. Sedlaczek T. Ekonomia dobra i zła. W poszukiwaniu istoty ekonomii od Gilgamesza do Wall Street / T. Sedlaczek. – Warszawa: Wydawnictwo Studio Emka, 2012.
9. Greenspan A. Era zawirowań. Krok w nowy wiek / A. Greenspan. – Warszawa: Warszawskie wydawnictwo literackie MUZA SA, 2008.
10. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (кн. I–III) / А. Смит. – М.: Наука, 1992. – 572 с.
11. Смит А. Теория нравственных чувств / А. Смит. – М.: Республика, 1997. – 351 с.

Рассматривается проблема создания четкой, ясной, нацеленной на практическое использование модели социальной рыночной экономики. Предлагается использовать метод контент-анализа книг и аналитических работ известных экономистов со значительным опытом хозяйственной и политической деятельности из развитых стран с социальной рыночной экономикой. Излагаются некоторые результаты контент-анализа работы Алена Гринспана «Era zawirowań» с точки зрения видения им основ современного американского капитализма.

Ключевые слова: *социальная рыночная экономика, трансформация, контент-анализ в экономических исследованиях, моделирование социально-экономических систем.*

The problem of creating a precise, clear, aimed at practical use of the economics of the social market model is being reviewed. It is proposed to use the method of books content analysis and analytical publications of famous economists with considerable experience in economic and political activities from the developed countries with a social market economy. Some results of content analysis of Alan Greenspan «The Age of Turbulence» are being stated in terms of his vision foundations of modern American capitalism.

Key words: *social market Economy, transformation, content analysis in economic studies, modeling of socio-economic systems.*

Одержано 24.01.2014.